

Kurantbankens oprettelse.

Historisk Tidsskrift, Bind 11. række, 3 (1950)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_11rk_0003-PDF/hto_11rk_0003_77381.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=77381>

pdf genereret den : 28/5-2008

Kurantbankens oprettelse.

AF

ERIK RASMUSSEN

Danmarks første bank, Kurantbanken, blev oprettet 1736. Selve tanken om en bank var paa det tidspunkt ikke ny herhjemme. Allerede da de nordeuropæiske girobanker blev stiftet i beg. af 17. aarh. — banken i Amsterdam 1609, den i Hamburg 1619 — var planer om at lave noget lignende dukket op i de fremadstræbende nordiske lande. Axel Oxenstierna omgikkes med saadanne planer 1619, og 1624 gav Christian IV en vis Abraham v. Tongelo, vistnok en hollænder, koncession paa oprettelsen af en »rigtige wexell, lone, betale og anden kiøbmandz bencke« i København. Den skulde indrettes omtrent som banken i Hamburg, men der vides intet om, at der kom noget ud af projektet¹

Under enevælden, især efter aar 1700, fulgte en lang række projekter, nogle rent diletterantiske, andre gennemarbejdede med megen omhu. De fleste var formet efter girobankernes forbillede, men fremviser ogsaa træk, som peger frem mod de seddeludstedende kreditbanker. For mens der i Danmark gik mere end et aarhundrede, før man naaede ud over projekternes stadium, havde det nordeuropæiske bankvæsen gennemgaaet en rig udvikling².

¹ Om dette og de følgende projekter, se Axel Nielsen: Danske Bankprojekter fra Tiden før Kurantbankens Oprettelse (Nationaløk. Tidsskr., 3. r., XI (1903), 580—601).

² Der henvises til History of the Principal Public Banks, selected by J. G. van Dillen (Haag 1934), der rummer afhandlinger om de vigtigste europæiske bankers historie og meget fyldige bibliografier.

Amsterdams Vekselbank havde taget Banco di Rialto i Venezia til mønster. Dens hovedopgave skulde være at lette omsætningen ved overførelse fra en konto til en anden under de forkvaklede møntforhold i 17. aarh.s begyndelse. Med samme formaal oprettedes i de følgende aar banker i Delft, Middelburg og Rotterdam samt Hamburg og Nürnberg. Overalt drejede det sig om frie stæder, som paa denne vis søgte at fremme deres handel. Langt op i det 18. aarh. bevarede man den overbevisning, at banker ikke kunde eksistere i monarkier og da i hvert fald ikke i de enevældigt styrede, fordi der ikke vilde være tillid til, at fyrsterne vilde respektere privilegier og kassebeholdning¹.

De nyoprettede girobanker kom efterhaanden i en vis udstrækning ind paa udlaansvirksomhed, skønt det ofte, som i Amsterdam, var i modstrid med de gældende bestemmelser. Banken i Amsterdam gav laan til byen og det Ostindiske Kompagni og i hvert fald en tid ogsaa til Huys van Leening, som var en mellemting mellem et assistenshus og en laanebank. Til den hamborgske girobank var der straks fra 1619 knyttet en laanebank, som oprindeligt modtog indlaan til forrentning, men ophørte dermed o. 1640, da det gav tab. Byen Hamburg var største debitor, men bankens udlaansvirksomhed kom ogsaa private købmænd til gode. Fra o. 1720 toges kun metaller som pant. Baade her og i Amsterdam var likviditeten, bortset fra ganske enkelte lejligheder, særdeles god. Intet af stederne drev man vekseldiskontering; et forslag derom 1729 havde Hamburgerbanken afvist. Trods en vis udlaansvirksomhed var disse bankers betydning for erhvervslivets finansiering i almindelighed beskednen. Denne opgave blev løst af de private bankierhuse.

I Stockholm oprettedes med Amsterdam som udtalt forbillede 1656 en bank, efter sin stifter kendt som Palmstruchs Bank. Mens alle de tidligere banker var oprettet af bykommuner, var denne et privat, kgl. privilegeret foretagende. Den udstedte sedler af moderne type, som let slog an, fordi landet havde kobberfod, saa betaling af selv ret smaa beløb voldte store transport-

¹ Ogsaa forud for Bank of Englands oprettelse 1694 fremfortes dette argument med stor styrke.

omkostninger. Overdreven seddeludstedelse bragte banken i vanskeligheder. I 1668 blev den overtaget af de tre øverste stænder. Al seddeludstedelse skulde ophøre, og Rigets Stænders Bank havde i resten af aarhundredet liden betydning for byernes erhvervsliv. Trods forbudet var banken atter begyndt at udstede sedler, men af typer, som vanskeligt kunde blive almindelige omsætningsmidler, og kun i smaa mængder. Fra 1720'erne udstedtes fortrinsvis de saakaldte transportsedler. De skulde transporteres til hver ny indehaver, men snart ignorerede man simpelthen denne bestemmelse ved, at første indehaver transporterede in blanco. Det medførte, at sedlens omløbstid ikke mere begrænsedes af, hvor mange endossementer der var plads til, og at den lettere vandt indpas i de lag af befolkningen, som ikke kunde skrive. Da man samtidig i stigende grad udstedte sedler paa runde beløb og de offentlige kasser 1726 forpligtedes til at modtage dem, havde Sverige paa ny faaet virkelige seddelpenge. Da kobberprisen var synkende, var guld og sølv ved at blive fortrængt af omsætningen, og sedlerne kom derfor som en endnu større lettelse end i Palmstruchs dage. Mens transportsedler i begyndelsen kun udfærdigedes mod deponering af kobbermønt, udstedtes fra 1734 enkelte sedler uden fuld dækning, men først efter Hattenes sejr paa rigsdagen 1738/39 blev seddeludstedelsen taget i en ekspansiv kreditpolitik's tjeneste¹.

Imens var med Bank of Englands oprettelse 1694 skabt den første moderne kreditbank. Guldsmedene havde gennem deres virksomhed som bankiers igennem de foregaaende aartier vænnet Londons forretningsverden til anvendelse af sedler. Sir Theodore Janssen, som havde været med til at oprette Bank of England og var blandt dens første direktører, bemærkede 1697: »The Custom of giving Notes hath so much prevailed amongst us that the Bank could hardly carry on Business without it²«. Gang paa gang havde Londons købmænd lidt tab, naar guldsmedene gjorde bankerot, saa de var interesserede i at faa sed-

¹ Sveriges Riksbank 1668—1918 (1918—31) III, 1—9.

² Discourse concerning Banks, cit. efter John Clapham: The Bank of England (1944) I, 3.

deludstedelsen ind i fastere rammer. Paa deres initiativ oprettedes Bank of England under en kraftig højkonjunktur, fremkaldt af den Pfalziske Arvefølgekrig, som et privat aktieselskab, der opnaaede privilegium mod at laane staten £ 1 500 000 i sedler. For saa vidt begyndte Bank of England som en sammenslutning af statskreditorer ligesom Casa di San Giorgio i det middelalderlige Genova. Dens sedler havde i begyndelsen mange forskellige former, hvoraf nogle var lidet egnede til at tjene den almindelige omsætning, men i løbet af nogle aartier kom sedler af ret moderne type til at dominere. En bestemmelse om, at seddeludstedelsen ikke maatte overstige aktiekapitalen, respekteredes ikke, men med faa undtagelser holdt banken altid rigelige reserver i ædelmetal. I øvrigt fortsatte private bankiers med seddeludstedelse, saa at bankens sedler kun udgjorde en del af det samlede papiromløb.

Bankens udlaansvirksomhed domineredes af laanene til staten, som fortsatte hele 18. aarh. igennem, mod sikkerhed i anviste statsindtægter. Næststørste debitor var East India Company, som hvert aar fik store laan mod sikkerhed i de hjemførte varer nogen tid før bortsalget. I 1730'erne drejede det sig gennemgaaende om £ 100 000. Betydelige summer blev ogsaa laant South Sea Company og andre store aktieselskaber. Derimod indtog laan til private mod pant i jord eller varer en beskeden plads. Noget større omfang havde laangivning mod kaution eller anden formel sikkerhed, men langt vigtigere blev efterhaanden vekseldiskonteringen. Alt i alt var Bank of Englands direkte forbindelse med erhvervslivet begrænset, for industriens vedkommende endda ubetydelig, men her som i Amsterdam og Hamburg, tidens finansielle centre, gælder til fulde Heckschers ord, at den rolle, de offentlige banker frem til midten af 19. aarh. spillede, utvivlsomt har haft ringe virkning paa kreditsystemet, sammenlignet med hvad private bankiers, guldsmede, notarer, pengeudlaanere og aagerkarle udrettede¹.

Kort efter Bank of England oprettedes 1695—96 Bank of Scotland, som ogsaa virkede gennem seddeludstedelse, men var

¹ History of the Principal Public Banks, 161.

i meget mindre format. I 1727 kom dertil The Royal Bank of Scotland, som modsat den ældre bank stod i forbindelse med Bank of England. De skotske banker fik stor betydning for udviklingen af det fattige lands erhverv. Deres seddeludstedelse var dristig. Allerede fra starten mente Bank of Scotland med en indbetalt aktiekapital paa £ 10 000 at kunne udstede sedler for £ 50 000.

Seddelbanken bragtes til fastlandet af skotten John Law. Først oprettede han 1716 Banque Générale, en girobank efter Amsterdams og Hamburgs forbilleder, som imidlertid ogsaa skulde give sig af med diskontering og mod deponering af guld- og sølvmonter udstede sedler, som modtoges af de offentlige kasser. Banque Générale var et privat aktieselskab, men forvandlede 1718 til en statsbank, Banque Royale, hvis sedler blev lovligt betalingsmiddel og udstedtes efter direktionens skøn. Seddelemmissionen fik et kolossalt omfang og endte efter bankens sammensmeltning med Compagnie des Indes 1720 i den bekendte forrygende inflation.

De afskrækkende følger bragte for lange tider banker og seddelpenge i miskredit i Frankrig og andre kontinentale lande. Heri maa man søge forklaringen paa, at Danmark derefter blev det første land og længe det eneste, i hvert fald bortset fra Sverige, som udnyttede de britiske erfaringer gennem en seddel-emitterende bank, Kurantbanken af 1736.

Paa det tidspunkt havde Danmark-Norge allerede lært seddelpengene at kende. I 1695 fik den bergensiske kommerce-direktør Jørgen Thor Møhlen ret til at udstede for 100 000 rd. sedler til omløb i det nordenfjeldske Norge; aarsagen var, at Thor Møhlen var kommet i vanskeligheder, hvori regeringen ikke mente sig helt fri for skyld. Da han siden ikke kunde indfri sedlerne, traadte staten hjælpende til¹. Under den Store Nordiske Krigs finansielle vanskeligheder begyndte staten fra 1713 selv at ud-

¹ O. Andersen: Meddelelser om ældre danske og norske Seddelpenge for 1736 (1893), 4—11; J. Wilcke: Kurantmonten 1726—1788 (1927), 318—22.

stede papirpenge, de saakaldte »autoriserede sedler¹«. De udstedtes til et beløb af ca. 1 500 000 rd. og efterhaanden med saa smaa paalydender, at de trængte ind i den daglige omsætning. Kursen svækkedes, men det oprindelig udtalte løfte om, at de skulle blive indløst til deres fulde paalydende, blev strengt overholdt. De sidste indløstes 1729. Dette medvirkede til den haarde deflation i 1720'erne, men betød paa den anden side, at papirpengenes anseelse ikke var ødelagt i Danmark og muliggjorde saaledes indirekte, at Kurantbanken kun syv aar senere kunde oprettes med seddeludstedelse som en af sine vigtigste opgaver.

Man kan spørge, hvad aarsagen var til, at man i 1736 endelig skred til at oprette en bank, efter at tanken var mere end hundrede aar gammel herhjemme og havde været fremsat gang paa gang i hvert fald siden aarhundredskiftet. Forklaringen maa søges i, at en række omstændigheder samtidig gjorde sig gældende.

1730'erne var en fattig tid, ikke mindst for landbruget. Kornpriserne faldt til halvdelen af, hvad de havde været i 1690'erne. Holland foretog en saa kraftig toldforhøjelse, at den danske eksport af stude gik ned til det halve i løbet af de tretten aar fra 1723 til 1736². Jorden var ved at miste sin værdi. Disse kendsgerninger maatte anspore datidens statsmænd til et forsøg paa at lede landets erhvervsliv ind paa baner, som kunde føre ud af den herskende valutanød. Der maatte gøres en ny indsats for at fremme dansk handel og industri. Disse bestræbelser støttedes af tidens merkantilistiske anskuelser.

Handelens opgave maatte blive at skabe direkte kontakt med de sydeuropæiske og oversøiske producenter, for at mellemhandleravancen kunde spares. Beslægtede bestræbelser gjorde sig gældende i andre europæiske lande, saa at den gamle mangesidige handel med Amsterdam som centrum fra o. 1730 mere og mere afløstes af direkte, tosidig handel³. Af valutamæssige

¹ O. Andersen, *anf. skr.*, 12—35; Axel Nielsen: *Specier, Kroner, Kurant* (1907), 124—40; Wilcke, *anf. skr.*, 322.

² *Industriens Historie i Danmark* (ed. Axel Nielsen), II, (1943), 63.

³ Charles Wilson: *Anglo-Dutch Commerce and Finance in the Eighteenth Century* (1941), 18 ff.

grunde maatte direkte handel foretrækkes, selv om varerne derved blev dyrere for forbrugerne. Frederik Holmsted, som var københavnsk erhvervsdrivende og kommitteret i Kommercekollegiet, gik f. eks. i 1738 stærkt ind for et projekt om at sejle paa Portugal efter salt, skønt han aabent erkendte, at prisen pr. læst vilde stige fra 36 til 46 rd.¹ Ikke mindst af den oversøiske handel ventede man sig — som det viste sig, med rette — at den ikke blot vilde kunne forsyne Danmark og Norge, men ogsaa hente værdifuld valuta hjem ved reeksport. Endnu bedre end at aftage varerne direkte fra producentlandet var det naturligvis at frembringe dem selv ved at støtte den danske industri. Der mangler ikke i datidens regeringsakter angivelser af, at fornødenheden selv syntes at raade dertil, fordi valutanoeden var saa stor².

Baade handel og industri led under kapitalmangel. Kurantbankens oktroj fremhæver den fordel, som disse erhverv kan have af et retskaffent kreditvæsens sikre og uforanderlige vedligeholdelse³. Der klages i tiden gang paa gang over mangel paa omsætningsmidler, og selv om disse klager næppe altid skal tages saa højtideligt, som de lyder, har Nathansohn dog sikkert ret, naar han hævder, at kompagniernes fornyede virksomhed og det omfattende byggeri efter branden 1728 har fremkaldt mangel paa mønt i København⁴, saa meget mere som 1720'erne havde formet sig som een lang deflationsperiode under regeringens haardhændede bestræbelser for at genskabe møntens førkrigs-værdi.

Det hjemlige laanemarked var tilfældigt og uorganiseret, og renten var høj. Efter Kommercekollegiets opfattelse var penge før Kurantbankens oprettelse ikke at faa til laans uden paa pant til 5 og paa vekselobligation til 6 % (de officielle maksimal-

¹ RA. Kommercekoll. Projektprotokol litr. A, nr. 145.

² Industriens Historie i Danmark II, 64.

³ Octroy for den Kiøbenhavnske Assignation- Vexel- og Laane-Banqve (1736), 2 f.

⁴ M. L. Nathansohn: Historisk-statistisk Fremstilling af Danmarks National- og Stats-Huusholdning. 2. udg. (1844), 10 f.

satser), og ofte gav folk i deres nød mere; endnu værre var det, at hvor gode effekter man end havde, kunde man ikke gøre regning paa at opnaa laan uden i de sædvanlige omslagsterminer, hvor endda en »ond« betaler kunde »studse« ti andre, som skulde betale eller have penge af hinanden¹.

Saaledes var forholdene i Danmark paa et tidspunkt, hvor renteniveauet i de vestlige lande, med hvilke man vilde konkurrere, var usædvanlig lavt. Banken i Hamburg gav laan til 4 % og i hvert fald i visse tilfælde til endnu lavere rente². Bank of England diskonterede udenlandske veksler til 4 %, og 3 %'s statsobligationer stod i aarene 1735—38 over pari³. I hele perioden 1723—46 gav det hollandske Ostindiske Kompagni kun 2½ % i rente af sine laan hos banken i Amsterdam, og det var efter hollandske forhold ingenlunde nogen usædvanlig lav rente⁴. Et af de »fornemmeste øyemærker« med Kurantbankens oprettelse var derfor, som oktrojens art. 20 udtrykkeligt siger, at skaffe erhvervene laan til en billig rente.

I aarene o. 1735 udskiftedes den kreds af mænd, som udgjorde Christian VI's regering. I april 1733 traadte C. A. Plessen ud af konseilet, fulgt i januar 1734 af broderen Ludvig, der som overdirektør for finanserne og kommercevæsenet havde ledet den økonomiske politik. Iver Rosenkrantz, som stod dem nær, bevarede vel sin plads i konseilet til 1740, men mistede i maj 1735 det meste af sin indflydelse, da J. L. Holstein afløste ham som oversekretær i Danske Kancelli, mens Schulin blev oversekretær i Tyske Kancelli, hvor han havde virket siden 1733 og formaaet at gøre sig stadig stærkere gældende. Holstein blev straks optaget i konseilet, Schulin derimod først i juli 1737, saa at det i den mellemliggende tid kun havde to medlemmer, Holstein og Rosenkrantz. Omtrent samtidig havde den unge Frederik Danneskiold-Samsøe vundet Christian VI's tillid og stod fra

¹ RA. Kommercekoll. Forestillinger og kgl. resolutioner vedk. Danmark og Norge, bd. 6, nr. 622.

² History of the Principal Public Banks, 135 ff.

³ Clapham, anf. skr., I, 93 og 299.

⁴ History of the Principal Public Banks, 95.

marts 1735 som marinens chef med udpræget lyst til at gøre sig gældende ogsaa paa andre felter. Af hele den oprindelige kreds af ministre var kun Plessen'ernes modstander, Poul Løvenørn, tilbage.

H. L. Møller¹ og Edvard Holm² har forklaret regeringsskiftet som et udslag af uenighed mellem kongen og hans gamle raadgivere vedrørende den kirkelige retningslinie og en i forbindelse dermed udviklet personlig uvilje hos ham mod de »stolte« Plessen'er. Det er sikkert rigtigt. Men samtidig var de nye mænd, som vandt hans tillid, ogsaa bærere af en ny politik paa en række andre omraader.

Brødrene Plessen var storgodsejere og samtidig interesserede i de oversøiske handelsforetagender, og deres politik havde formet sig i overensstemmelse dermed. Landbrugskrisen skulde afhjælpes og konkurrenceevnen genskabes ved en nedskæring af godsejernes omkostninger. Derfor nedsattes straks efter kongens tronbestigelse hartkornsskatterne med 11 $\frac{1}{6}$, hvilket skulde muliggøres ved sparsommelighed i statshusholdningen, og landmilitser, som lagde beslag paa en del, omend kun en ringe, af bondestandens arbejdskraft, afskaffedes. Derfor indskærpedes i 1731 pastvangen for bønderkarle, og forbudet mod nedlæggelse af bøndergaarde lempedes. Da landmilitser genoprettedes 1733 paa Løvenørns forlangende, i øvrigt trods Plessen'ernes bestemte modstand, gav den anledning til at indføre stavnsbaandet, som sikrede godserne billig, afhængig arbejdskraft.

I overensstemmelse med nedskæringen af udgifterne maatte udenrigshandelen fremmes, saa at varerne kunde billiggøres. Derfor fandt den hjemlige, dyrtarbejdende industri ingen støtte, men maatte se toldsatserne reduceret ved den nye rulle 1732. Denne linie fraveges kun, hvor det drejede sig om støtte til de store kompagnier, som da Vestindisk Kompagni 1733 fik tolden paa uraffineret sukker forhøjet. Samme aar havde man købt St. Croix, og aaret før var Asiatisk Kompagni blevet dannet.

¹ Kong Kristian den Sjette og Grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode (1889).

² Danmark-Norges Historie, II (1894), 274—80.

Men landbrugskrisen var et almeneuropæisk onde, som agrarpolitikken ikke formaaede at afvende. Valutanøden var lige haard. Den nye kreds af mænd opgav at gaa videre ad nedskæringens vej og nøjedes med at sikre hjemmemarkedet og det søndenfjeldske Norge for det danske korn (september 1735). Derimod lagde de stor vægt paa ved siden af den direkte handel at udvikle den hjemlige industri. Fra 1735 fremover indskrænktes den tre aar gamle toldrulles relative handelsfrihed aar for aar af nye forbud og paalæg til gavn for danske industridrivende.

Centrum for alle de nye bestræbelser blev General Landets Økonomi- og Kommercekollegium, der oprettedes i december 1735. Dets præsides blev Fr. Danneskiold-Samsøe, og som deputerede virkede J. S. Schulin, Otto Thott og — fra 24.2. 1736 — J. H. Desmercières. Det er kun meget lidt, vi ved om dets tilblivelse, men almindeligvis anses Danneskiold for at være tankens fader, maaske i samarbejde med Frederik Holmsted¹, som blev kommitteret sammen med kammerraaderne J. F. Friis og C. C. Dauw og justitsraaderne Herman Leopoldus og Cai Fr. Schnell.

Kommercekollegiet rejste meget snart efter sin oprettelse spørgsmaalet om at indrette en bank. Planen omtales af kongen i brev til Danneskiold-Samsøe 7.2. 1736² og til grev Stolberg 18.2³, og han lover sig store fordele deraf. Der er ingen tvivl om, at Christian VI fra første færd har været planen gunstigt stemt, men at han selv, som hævdede af Jens Møller⁴ paa grundlag af Gebhardi, skulde have fattet beslutningen under sit ophold i Altona, er ikke rigtigt, da rejsen til Hamburg først fandt sted i forsommeren 1736. Projektets videre skæbne indtil september er ukendt; vi ved blot, at Schulin den 7. april anmodede gesandten i Stockholm, grev Lynar, om at give et rids (une idée) af

¹ Industriens Historie i Danmark II, 66.

² Danske Magazin, 5. r. V, 176.

³ H. L. Møller, anf. skr., 102.

⁴ Mnemosyne III (1832), 51.

banken der, om muligt med oplysninger om dens oktroj, dens indretning og de betingelser, paa hvilke den var blevet oprettet, samt om hvor stor fordel den bragte offentligheden og interessenterne (quel en est l'avantage par rapport au Public et aux particuliers, qui y sont interessés)¹. Forespørgslen viser, hvor daarligt ledende danske politikere var orienteret om forholdene i nabolandet; Rigets Stænders Bank var intet aktieselskab og havde altsaa heller ingen interessenter. Dette rids, som Lynar fremsendte den 17. april², er ikke bevaret. Naar lignende anmodninger ikke blev rettet til gesandterne i Haag og London, maa det skyldes, at Kommercekollegiet eller dets raadgivere mente selv at sidde inde med tilstrækkelige oplysninger³.

Vi ved ikke, hvem af embedsmændene i Kommercekollegiet der har faaet ideen til banken, eller om den er kommet til dem udefra. De fik fra Danske Kancellis arkiver tilstillet et gammelt projekt og modtog et af en vis Hendrich Felsen paa Christianshavn i november 1735 udarbejdet forslag til et commercium og en vekselbank⁴. Men ingen af disse projekter var brugelige, og der er næppe grund til at tillægge dem nogen betydning. En tilskyndelse kan man have faaet gennem den tilstundende afslutning paa møntkrigen med Hamburg⁵, der gav op den 28. april. Handelsforbudet ophævedes, men til gengæld maatte Hamborgerne lade den danske mønt staa lige med deres egen og opgive deres 1726 grundede kurantbank. Naar den danske regering gennemtvang dette sidste, er det nærliggende at sætte sagen i forbindelse med dens ønske om selv at oprette en bank.

I en pakke i Kommercekollegiets arkiv⁶ ligger nogle ark, dateret september 1736, men uden underskrift. De er skrevet paa fransk med en meget smuk fransk skrift, i marginen er sine steder

¹ RA. TKUA. Sverige C 282.

² RA. TKUA. Sverige B 116, 6/17 april 1736.

³ Det er en misforstaaelse, naar J. Wilcke mener, at man i særlig grad skulde have taget den svenske bank til forbillede (Kurantmønten, 377).

⁴ RA. Kommercekoll. Projektprotokol litr. A, nr. 1.

⁵ Axel Nielsen, anf. skr., 122—24; Wilcke, anf. skr., 345—75.

⁶ 1702—96 bankvæsenet vedk.

tilføjet bemærkninger med en anden haand. Indholdet giver anvisninger til brug ved bankens oprettelse, i løst henkastede bemærkninger, øjensynligt ikke en koncept til en oktroj, men raad desangaaende og kritik af foreliggende forslag. Forfatteren udtrykker sig i jeg-form. Arkene synes skrevet af en sekretær, mens bemærkningerne i marginen kan være autors tilføjelser og tydeliggørelser under gennemsynet. Som det vil fremgaa af nedenstaaende, rummer disse ark forarbejder til en række af den senere oktrojs samt reglementets og konventionens bestemmelser. De giver os med andre ord et indblik i bankens tilblivelse. Den mand, der har ladet dem nedskrive, maa have haft et betydeligt kendskab til sit emne og er aabenbart Kommercekollegiets konsulent. Han har foretrukket at betjene sig af fransk. Der kan næppe være tvivl om, at denne mand er Jean Henri Huguetan, greve af Gyldensteen. Andre dokumenter, der bærer hans underskrift, synes skrevet af samme haand, formodentlig hans mangeaarige sekretær, François Bretonville. Gamle efterretninger fortæller, at han har været særdeles aktiv saavel ved bankens som i 1732 ved Asiatisk Kompagnis oprettelse¹, hvilket ydermere bekræftes af Christian VI selv, der 16.11.1739 i et brev til J. L. Holstein bemærkede: »Graf Güldensteen ist ein 85jähriger Mann . . . der auch viel guhtes hier im Lande gestiftet, als insonderheit die Banca².

Jean Henri Huguetan³ var født 1665 i Lyon som søn af en velhavende reformert bogtrykker og boghandler, der døde 1681. Da moderen og brødrene efter Nantesediktets ophævelse forlod Frankrig og slog sig ned i Holland, gik Jean Henri paa skrømt over til katolicismen for at kunne redde mest muligt af familiens

¹ F. L. Mourier: Huguetan af Gyldensteen (Iris og Hebe I (1807), 66); L. A. de la Beaumelle: Mémoires et Lettres de Madame de Maintenon IV, (Maestricht 1776), 138, cit. efter: E. van Biema: Les Huguetan de Mercier et de Vrijhoeven (Haag 1918), 91 ff.

² H. Rordam: Hist. Saml. og Studier II (1896), 466.

³ Dansk Biogr. Leks. VII, artikel Gyldensteen og de i note 1 nævnte to afhandlinger. André-E. Sayous: Le financier Jean-Henri Huguetan à Amsterdam et à Genève (Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève VI, livr. 3 (1937), 255-74).

formue. Da regeringen nærede mistanke til ham, gik selveste ærkebiskoppen af Lyon i brechen for ham¹. Efter et par aars forløb flygtede han til Amsterdam, hvor den ældre broder Marc havde skabt en betydelig boghandel, hvori han optog Jean Henri og Pierre, den yngste af brødrene, som kompagnoner. Disse videreførte virksomheden efter Marc's tidlige død. Men brødrene beskæftigede sig med meget andet end boghandel og optraadte i stor stil som bankiers; de gav laan mod pant i varer, livrentepolicer og kompagniaktier. Forskellige ting synes at vise, at forretningsmetoderne ikke altid var helt fine i kanten. Der kan ikke være tvivl om, at Jean Henri Huguetan paa dette tidspunkt var en meget velhavende mand.

Men hans forretningsærgerrighed drev ham videre og gjorde ham en overgang til en af spidserne i den europæiske finansverden. Forud for freden i Rijswijk havde han medvirket ved finansieringen af de engelske troppers kampe i Flandern, og da nu den spanske arvefølgekrig udbrød 1701, traadte han i forbindelse med den franske regering. Hollandske pengemænd var igennem ham i høj grad medvirkende ved finansieringen af den franske krigsførelse. Da den engelske regering i maj 1703 nødte Generalstaterne til at forbyde al forretningsforbindelse med Frankrig og Spanien, fortsatte Huguetan sine transaktioner fra det neutrale Genève. Imidlertid voksede hans tilgodehavender i Frankrig, og 1705 begyndte han at trække i land. Under en forhandling herom i Paris med generalkontroløren Michel de Chamillard blev han under trusel om arrestation tvunget til at trække veksler til et meget stort beløb paa sine forbindelser, men umiddelbart efter lykkedes det ham at flygte, og da han ikke alene naaede at faa de fleste af sine veksler protesteret, men ogsaa underrettede de allierede om de franske finansers daarlige forfatning, blev hans flugt et afgørende brud med Ludvig XIV, hvis agenter siden gjorde hans tilværelse usikker². Han opholdt sig en overgang

¹ Correspondance des contrôleurs généraux des finances avec les intendants des provinces (ed. A. M. de Boislisle), I (Paris 1874), 162.

² Lettre de Mr. T. D. M. sur les affaires de Mr. Huguetan (Haag 1711). Brevet er et forsvar for Huguetan mod visse kreditors angreb for uredelig

i England, gjorde en efter nogles mening svigagtig fallit, var i hvert fald fortsat en hovedrig mand, men flakkede forfulgt af kreditorer om i Holland og Tyskland. I 1708 ægtede han en grevinde Odyck og blev af Kejseren ophøjet i rigsfriherrestand.

1711 kom han i forbindelse med Danmark, hvor han året efter fik naturalisationspatent som baron Odyck og snart blev en værdsat mand, der overdængedes med titler. 1717 blev han dansk greve med navnet Gyldensteen og købte snart efter Enggaard med flere herregaarde paa Nordvestfyn, der erigeredes til et grevskab Gyldensteen; desuden havde han godser i Holsten. Samtidig fortsatte han sine internationale spekulationer; hans uægte søn og nære medarbejder, J. H. Desmercières (f. 1687), var saaledes paa færde i London under Sydhavsboblen 1720.

I Danmark havde man i høj grad brug for en mand med Gyldensteens vældige formue og vidtfavnende økonomiske indsigt. Han blev en nær ven af storkansleren U. A. Holstein og skal have været en hyppig gæst ved Frederik IV's taffel. 1722 blev han gjort til direktør i Ostindisk Kompagni, som dog hverken han eller nogen anden formaaede at faa til at trives. Men han var med i forsøgene paa at genoplive denne handel o. 1730 og ved starten af Asiatisk Kompagni 1732. Smidig som han var, formaaede han at staa i et godt forhold ogsaa til Christian VI; i anledning af kongens salving fik han efter dennes ønske¹ titel af geheimeraad. La Beaumelle, som har været i nær berøring med den Gyldensteen'ske kreds, fortæller, at Gyldensteen paa grund af uvenskab med en af Christian VI's ministre trak sig tilbage til sine godser i Holsten, men efterlod et saadant savn, at han blev kaldt tilbage med ære². Man skal være forsigtig med at fæste lid til la Beaumelles anekdotiske beretning, men vi ved, at Plessen'erne var Gyldensteen fjendtligt stemt, saa at C. A.

færd. At hans rygte i Holland forblev plettet, ses af, at man endnu hundrede aar senere i folkemunde kunde høre følgende rim: Wie stelen wil en stelen kan, die stele zoo als Huguetan (De Navorscher VI, 80).

¹ Mnemosyne, III p. CCIC f.

² Biema, anf. skr., 93.

Plessen endog sagde ham dumheder ved det kongelige taffel¹. Det har nok været medvirkende til den gunst, grev Gyldensteen nød, at han forstrakte kongen med store laan, bl. a. til opførelsen af Christiansborg².

Man kunde have frygtet, at denne internationale rovfugl skulde benytte Danmark som basis for spekulationer i stil med John Law's, men dels var landets fattigdom en hindring, dels synes han, nu hvor han var kommet op i aarene, at have stræbt efter at slaa sig til ro, at blive en af det danske samfunds støtter, overøst med titler og ordener³, hædret af konge og medborgere, alt imens hans formue støt spandt ham guld ude i Europa og hjemme i hans nye fædreland.

Med vanlig energi har Gyldensteen kastet sig over de uudnyttede muligheder i det tilbageblevne land og knyttet forbindelser med de initiativrigeste i det københavnske borgerskab. Han blev en art mellemlid mellem dem og regeringen og har ikke haft svært ved at se, at den alvorligste skavank ved det danske erhvervsliv var kapitalmangelen. Det er sikkert, at grev Gyldensteen har medvirket med raad og daad ved Kurantbankens oprettelse og tegnet sig for en meget stor del af aktiekapitalen. Christian VI's bemærkning til J. L. Holstein kunde tyde paa, at selve initiativet dertil ogsaa er udgaaet fra ham. Man kan i denne forbindelse pege paa, at hans søn Desmercières blev gjort til deputeret i Kommercekollegiet, netop da planerne om banken befandt sig paa deres første stadium. Selv foretrak Gyldensteen her som altid at virke bag kulisserne.

Efter at man i et halvt aars tid havde syslet med tanken om en bank, gik man i september for alvor i gang med arbejdet, og

¹ Rørdam II, 467.

² Mnemosyne III, LXXI f. — RA. Breve fra Christian VI til Frederik, greve Danneskiold-Samsøe, promemoria 2.3.1737, vedlagt skrivelse fra Gyldensteen.

³ Christian VI omtaler ham som mere end almindeligt begærlig efter titler (Rørdam II, 465). Et minde om denne parvenus umaadelige rangsyge afspejler sig vel ogsaa i la Beaumelles paastand, at han døde af sorg over ikke at have faaet det blaa baand (Biema, anf. skr., 93).

nu tog det fart; allerede i de sidste dage af oktober laa oktrojen, reglementet og konventionen fuldt færdige. Enevælden, som i det daglige fungerede tungt og sendrægtigt, kunde, naar den vilde, arbejde med stor hurtighed. Maaske hænger det sammen med, at tilrettelæggelsen laa i hænderne paa en ung organisation som Kommercekollegiet med en saa energisk personlighed som Fr. Danneskiold-Samsøe i spidsen. Det daglige arbejde sorterede under sekretær Jacob Barchmann, leder af kollegiets dansk-norske sekretariat.

Det problem, som først maatte rejse sig, i virkeligheden det alvorligste og mest afgørende, var, om det vilde være muligt at tilvejebringe den nødvendige aktiekapital. Det var da ogsaa det spørgsmaal, Gyldensteen først beskæftigede sig med — i det ældste af de i Kommercekollegiet bevarede ark, dateret 2. september. Han ansatte den til 500 000 rd., et tal, som der ikke siden blev røkket ved, men mente, at det vilde være tilstrækkeligt, dersom 10 % heraf blev indbetalt inden bankens aabning; resten skulde kunne forlanges erlagt med 10 % om aaret og kun efter generalforsamlingens vedtagelse; endda skulde en saadan vedtagelse ikke binde modstanderne deraf. Desuden foreslog han, at man skulde anmode kongen om at stille lokaler til raadighed, afholde udgifter til lønninger o. l. i de første tre-fire aar samt dække de tab, som banken i samme tidsrum maatte lide ved diskontering; det er interessant at se det princip, hvorefter man saa ofte handlede siden hen i aarhundredet: at lade privatfolk tage fortjenesten og det offentlige bære tabene, udtalt aabenlyst allerede i 30'erne af en af dets største finansmænd. Dog, mens kongen, som det viste sig, gerne gik ind paa de to første krav, blev det sidstnævnte pure afvist; vi hører i hvert fald ikke mere dertil.

De næste ark, vi kender, stammer fra 10. sept. og bærer overskrifterne »Revenus de la Banque« og »Methode pour assembler les Capitaux«. Der er her ikke tale om originale forslag, men om kommentarer og ændringer, ofte vidtgaaende, til en række punkter, som maa være udarbejdet i mellemtiden, usagt af hvem. Planen var blevet ændret. Det var nu meningen, at 50 % af

aktiekapitalen skulde indbetales i sølvmønt, de andre 50 % i smykker og ædelstene eller værdipapirer; til gengæld skulde aktionærene kunne laane den fulde sum i sedler til 4 % p. a. Men desuden skulde de kongelige midler betros banken, formentlig saaledes at indtægter og udgifter gik igennem den. Her griber Gyldensteen ind med en afgørende kritik. Han finder, at den foreslaaede ordning vilde være saare behagelig for aktionærene, men lidet betryggende for banken, der vilde komme til at staa i forskud for dem; paa den maade vilde subskriptionen hverken byde banken eller de offentlige midler nogen sikkerhed. Deri har han naturligvis ganske ret. Man kunde, foreslog han, i stedet give laan mod sikkerhed i ædelstene og smykker til $\frac{1}{2}$ eller 1 % rente. Ligeledes fandt han, at man ikke paa forhaand kunde bestemme et udbytte, men maatte lade det fastsætte efter hvert aars vinding og tab. Det er øjensynligt, at Kommercekollegiet eller den, hvem det kritiserede forslag skyldtes, saa med megen skepsis paa mulighederne for at skaffe aktiekapitalen til veje, hvis der ikke blev budt paa ganske særlige fordele, en skepsis, som var meget udbredt, men viste sig ganske ubegrundet. Gyldensteen fejede betænkelighederne til side og anbefalede at kræve aktiens fulde paalydende i mønt; han synes at have været klar over nødvendigheden af at sikre likviditeten. Denne løsning blev den endelige, og der blev ikke tale om at give laan paa indskudene. Ligeledes maa man i den følgende tid have opgivet tanken om at lade de kongelige midler gaa igennem banken.

Det er ovenfor fremhævet, at et væsentligt maal ved Kurantbankens oprettelse var at sænke renteniveauet; derfor ønskede Kommercekollegiet dens udlånsrente fastsat til 4 %. Men Gyldensteen manede til forsigtighed; han mente, at man i den første tid burde tage 5 %, indtil man saa, om bankens beholdninger slog til (*on pourra reduire cet Interêt à 4 pCt., même au dessous, si on voit que les fonds de la Banque sont Suffisants*). Bag disse ord maa ligge en forstaaelse af, at udlånsvirksomhedens og dermed seddeludstedelsens omfang maatte staa i et vist forhold til bankens møntbeholdning. Ligeledes fandt grev

Gyldensteen, at der kun burde udlaanes indtil 75 % af værdien paa almindeligt haandfaaet pant og 60 % paa varer, hvis værdi var underkastet store svingninger, mens letfordærlige varer naturligvis slet ikke kunde tages som haandpant.

Mens det forslag, som Gyldensteen kritiserede, tænkte sig en institution, som paa een gang var seddeludstedende laanebank (efter engelsk mønster) og girobank (efter hollandsk og hamborgsk forbillede), anbefalede han at lade alle betalinger foregaa i banksedler, hvorved regnskabsførelsen vilde blive meget lettere. Denne tanke vandt ikke gehør, formodentlig fordi giring og assignation under indtryk af de store banker i Amsterdam og Hamburg var uløseligt forbundet med datidens forestillinger om en bank.

Kommercekollegiet fortsatte arbejdet med stor energi og indhentedes for tredie gang Gyldensteens betænkning. Der er denne gang tale om detailleret udarbejdede artikler, 33 i alt, som bærer overskriften »Projet des Conventions & Reglemens pour l'Établissement d'une Banque« og er dateret den 29. september. Syv af disse artikler angives at være uddrag af nummererede artikler i et »projet de M(onsieu)r H.«; resten staar for Gyldensteens egen regning, hvilket enten kan betyde, at de ikke har foreligget i H.'s projekt, eller at greven har fundet en fuldstændig omarbejdelse nødvendig. Det kan af numrene ses, at H.s udkast har været ret udførligt. Hvem han er, kan ikke siges med sikkerhed¹. Det maa være en mand, hvem Kommercekollegiet har overdraget at arbejde med sagen, maaske en underordnet embedsmand i kollegiet, maaske en udenforstaaende. Det er naturligt i denne forbindelse at tænke paa Frederik Holmsted, som var

¹ Naar man erindrer sig, at Andreas Hojer i 1720 (jvf. Rordam II, 361—68 og RA. pk. 1702—96 bankvæsenet vedk.) havde indleveret et detailleret projekt til en bank til kongen, kunde man fristes til at tænke paa ham i denne forbindelse. Der er imidlertid ingen indre sammenhæng mellem hans gamle plan og de artikler, hvortil Gyldensteen refererer, saa lidt som der vides noget om en forbindelse mellem ham og banken, bortset fra, at han tegnede sig for 2 aktier, som han beholdt til sin død faa aar efter (RA. Kurantbanken. Hovedbog over interessenterne I, fol. 40).

kommitteret og nært knyttet til Danneskiold-Samsøe, ikke mindst da vi om Asiatisk Kompagnis konvention ved, at han var dens »Concipist«¹, og der paa flere punkter er verbal overensstemmelse mellem kompagniets og bankens konventioner². Hans initiativ og forretningsduelighed³ kunde kun bestyrke en saadan gisning.

De 33 punkter rummer de fleste af de bestemmelser, der siden træffes i reglementet og konventionen, saaledes angaaende subskriptionen, bankkommissærernes antal og stilling, generalforsamlingen, de daglige forretninger m. m. I mange tilfælde er der tale om en vidtgaaende verbal overensstemmelse⁴, som klart viser, at punkterne har været forlæg for reglement og konvention, og bekræfter, at Gyldensteens indflydelse paa projektets gennemførelse har været meget stor, helt ud i enkeltheder. Dermed er det ogsaa forstaaeligt, at Schulin ikke indhentede oplysninger om hollandske og engelske bankforhold; dem kendte Gyldensteen tilstrækkeligt indgaaende, hvorimod han kun havde aflagt Stockholm en kort visit.

Hvad aktiekapitalen angaar, havde Gyldensteen sat sin vilje igennem. Der er i punkterne kun tale om kontant indbetaling. Hans forslag, som nærmer sig stærkt til det endeligt vedtagne, gaar nu ud paa, at 25 % skal udredes et vist antal uger efter subskriptionen, mens resten kun kan kræves med 10 % ad gangen hvert halve aar, dersom det viser sig nødvendigt og generalforsamlingen vedtager det. Bankens ledelse tænkes lagt i hænderne paa 12 kommissærer, deraf 3 standspersoner, som kun skal føre et vist tilsyn, og 9 af købmands- eller borgerstanden, hvem det virkelige ansvar skal paahvile. 5 % fastholdes som udlånsrente.

¹ Fr. Thaarup: Historiske og statistiske Efterretninger om Asiatisk Kompagni (1824), 41.

² Sml. f. eks. bankkonventionens art. 5 med kompagnikonventionens art. 31. Sidstnævnte er i øvrigt helt ordret (kun et betydningsløst »nogen« er indføjet) overført til Vestindisk Kompagnis konvention af 26.9.1733.

³ Industriens Historie i Danmark II, 67 f.

⁴ Sml. f. eks. Gyldensteens punkt 13 og bankkonventionens art. 17.

I de følgende tre uger udarbejdede Kommercekollegiet fuldstændige udkast til oktroj, reglement og konvention. Under disse forhandlinger besluttede man sig til at indskrænke antallet af kommissærer af købmandsstand til 5, samtidig med at man ved deres side satte 2 lovkyndige kommissærer, der skulde tage del i de daglige forretninger, derunder resolutioner om udlaan, fordi man fandt det heldigt paa denne maade at føre en vis kontrol med købmændenes ledelse¹. I øvrigt bestod Asiatisk Kompagnis direktion paa tilsvarende maade af »en præsident af høy stands-persohn, en lovkyndig stands-persohn, og 3de af kiøbmands-standen².

Som det fremgaar af breve fra Christian VI til Danneskiold-Samsøe³ og Rosenkrantz⁴ blev Kommercekollegiets udkast 19. okt. tilstillet Konseilet og behandlet dagen efter i et fællesmøde mellem dettes to medlemmer (Iver Rosenkrantz og J. L. Holstein) og de deputerede fra Rentekammeret og Kommercekollegiet. Overhovedet omtales banksagen i den følgende maanedstid meget hyppigt i Christian VI's breve, især til Danneskiold-Samsøe og Schulin. Han har været meget ivrig for planens gennemførelse; man fornemmer tydeligt hans ængstelse før vigtige møder i sagen og det lettelsens suk, han drager, naar konferencen »so glücklich abgegangen ist⁵. Planen mødte uvilje og dulgt modstand fra Konseilets side, hvorover kongen blev meget forbitret; desværre giver kilderne ingen nærmere oplysninger om forhandlingernes forløb, men det er ikke vanskeligt at forstaa dets opposition. Banken skulde være redskab for en merkantilistisk politik, der gik stik imod den Plessen-Rosenkrantz'ske agrarpolitik fra 1730'ernes begyndelse, og vilde kunne føre til udgifter,

¹ RA. Esmarckske arkivaflevering, litr. K., pro Memoria Banquen betreffende (skyldes J. F. Friis, der var kommitteret i Kommercekollegiet 1736—67 og lovkyndig bankkommissær 1739—43 og 1745—49).

² Asiatisk Kompagnis konvention 1732, art. 19.

³ 19.10.1736; Danske Magazin 5. r., V, 187.

⁴ 19.10.1736; Mnemosyne, III. s. CCXCVII.

⁵ Se f. eks. brevene til Danneskiold-Samsøe 22.10. og 25.10.; Danske Magazin 5. r. V, 188.

som gik paa tværs af den gennemførte sparsommelighed i finanserne, som J. L. Holstein ikke mindre end Ludvig Plessen var tilhænger af¹. Med glæde erfarer kongen tre aar senere, at Holstein anser banken for et gode²; det havde han altsaa tidligere grund til at tro, at ministeren ikke gjorde.

22. okt. skulde sagen forhandles med »købmændene«, formentlig en kreds af de betydeligste erhvervsdrivende i København. Hvis denne vigtige fase, den, hvorpaa det først og fremmest kom an, fik et heldigt forløb, var det kongens mening, at oktrojen skulde underskrives den 24.³ Saa glat gik det nu ikke; der maa paa mødet have vist sig en vis opposition. I hvert fald blev et nyt møde denne dag nødvendigt, hvis forløb Christian VI betegnede som lykkeligt, selv om der endnu var visse vanskeligheder at rydde af vejen.

Paa et af disse møder, snarest det sidste, blev der nedsat et udvalg bestaaende af fem købmænd, for at de nævnte vanskeligheder kunde blive fjernet. Det blev Hans Jørgen Soelberg, Gregorius Klauman, Joost v. Hemert, Michael Fabritius og Just Fabritius, alle storkøbmænd med interesser i tidens store foretagender, saaledes Asiatisk Kompagni, hvorfra Gyldensteen har kendt dem. De tre sidstnævnte tilhørte ligesom han selv den reformerte menighed og betegnes siden hen som hans »gamle gode venner«⁴. Det var de samme herrer, der blev bankens første kommissærer, noget, som utvivlsomt har været aftalt allerede nu⁵. Bankens ene hovedopgave, at finansiere den oversøiske handel, blev herved sat i forgrunden.

De fem købmænds betænkning af 26. okt. er nu henlagt i Kommercekollegiets arkiv⁶. I de indledende bemærkninger udtaler de som deres formening, »at saadan en banques opret-

¹ Breve til J. L. Holstein 14.1. og 21.1. 1740; Rordam, III, 27—30.

² 19.11.1739; Rordam II, 469.

³ Brev til Danneskiold-Samsøe 22.10. 1736; Danske Magasin 5. r. V, 188.

⁴ Brev fra Hans Gram til C. A. Plessen 24.7. 1745, Suhms nye Samlinger IV, 1, 150.

⁵ Se ndfr. 170.

⁶ RA. pk. 1702—96 bankvæsenet vedk.

ning virkeligen ville medføre en u-skatteerlig nøtte, og gennemgaar derefter udkastet artikel for artikel. De fremsatte til oktrojens 21 artikler 3, til reglementets lige saa mange artikler 6 og til konventionens 26 artikler ikke mindre end 18 ændringsforslag. Denne fordeling er karakteristisk. Det er først og fremmest mod reglementets og især konventionens mange smaa praktiske bestemmelser, de retter deres kritik med mere eller mindre omfattende forslag til forbedringer, og den er næsten paa alle punkter taget til følge. Men paa vigtigere omraader lykkes det dem sjældent at sætte deres mening igennem. Gyldensteen var i sine punkter fra 10. sept. gaaet ind for at basere bankens forretninger udelukkende paa kurantmøntfoden, men dette forslag havde Kommercekollegiet ikke fulgt i første omgang. Det udkast, der var blevet forelagt købmændene, gik nemlig ud fra, at der kunde udstedes sedler ogsaa paa kroner. For at undgaa de hermed følgende vanskeligheder foreslog de, at der blev fastsat en bestemt kurs paa kronerne, 5 % ligesom ved toldintraderne, og at der kun udstedtes sedler paa kurantbeløb. Dette synspunkt sejrede, idet banken udelukkende baseredes paa kurantmønten, saaledes at specier og kroner omregnedes til kurant, dog ikke til en i oktrojen fastsat kurs.

Købmændenes ændringsforslag prægedes i øvrigt af usikkerhed over for etableringsvanskelighederne og af ængstelse for, at de høje embedsmænd og adelige storkapitalister skulde komme til at dominere, saa at de selv som kommissærer og de mindre aktionærer i det hele taget fik for lidt at sige. Mens Gyldensteen havde bemærket, at hver hel aktie skulde have een stemme paa generalforsamlingen, forlangte de fem købmænd en særlig ordning gennemført, saaledes at en enkelt aktie nok gav een stemme, men tre aktier paa een og samme haand kun to og seks aktier kun tre stemmer; for hver yderligere seks aktier, en interessent havde, fik han kun een stemme til. Denne ejendommelige sammenblanding af to principper, til hvilken forbillede kunde findes i Asiatisk Kompagni¹, lykkedes det købmændene at faa gennemført.

¹ Dettes konvention, art. 30.

Det var som nævnt meningen, at tre kommissærer af stand skulde føre et vist tilsyn med bankens ledelse; de skulde kun have votum deliberativum, ikke decisivum. Men ogsaa det vilde købmændene have taget fra dem; de synes at have næret frygt for, at en meningstilkendegivelse fra de høje herrer skulde lægge pres paa deres handlefrihed. Paa samme maade ønskede de, at de tre kommissærer ogsaa første gang skulde vælges af aktionærerne, mens Kommercekollegiet ønskede dem udpeget af kongen med den specielle opgave at sætte sagen i gang. Men i intet af disse tilfælde fik købmændene deres vilje. Kollegiet vilde nok have indflydelse paa sit barns skæbne.

Samtidig med at købmændene saaledes vilde gøre banken til den københavnske borgerstands eget foretagende, var de dog ikke i tvivl om det formaalstjenlige i at arbejde med statens støtte. Derfor androg de om, at kongens indtægter, baade de almindelige og de partikulære, maatte gaa gennem banken, med den uskyldige begrundelse, at »det synes at ville meget encourage Interessenterne, til desto større Indskud i Banquen«. En saadan bestemmelse havde endnu figureret i det forslag, som blev forelagt konseilet 19. okt.,¹ men var udgaaet under de følgende forhandlinger; den blev ikke genoptaget nu.

Mangel paa tillid til landets kapitalstyrke fik købmændene til at foreslaa en ny fremgangsmaade til erlæggelse af de subskriberede summer. 50 % skulde indbetales inden starten, men der kunde stilles pant for de 25 % i obligationer, guld, sølv eller juveler. 10 % skulde derefter indskydes to gange med seks maaneders mellemrum, mens de sidste 30 % kun skulde kunne rekvireres efter generalforsamlingsbeslutning. Dette ansaa de for tilstrækkeligt til bankens »sikkerhed og roullering«. Det Gyldensteen'ske synspunkt, at panterne ingen værdi havde for banken, sejrede imidlertid i Kommercekollegiet, men i øvrigt bibeholdtes den nævnte ordning, saaledes at de sidste 55 % først skulde indbetales efterhaanden.

Hvor ejendommeligt disse købmænd kunde ræsonnere, fremgaar af følgende bemærkning vedrørende revisionen: »De 2de

¹ Rijksarchief, Haag. Staten generaal no. 7279.

kiøbmænd, som ere udnævnte til at eftersee cassen og bøgerne, nyde ingen løn eller kiendelse, men ere de nærmeste at succedere de afgaaende commissarier«. Dette forslag blev afvist af Kommercekollegiet, vel fordi et saadant »avancement« vilde svække tilliden til revisionens grundighed, og fordi en generalforsamling i sit valg af nye kommissærer ikke kunde være bundet af et nogle aar tidligere foretaget valg af revisorer. I øvrigt fandtes et noget lignende system i Asiatisk Kompagni, hvor nye direktører iflg. konventionens art. 50 skulde vælges blandt hovedparticipanterne, der iflg. art. 46 bl. a. varetog revisionen.

I indledningen¹ til Kurantbankens originale konvention hedder det, at der »ved indretningen icke saa meget hensigtes til i alt at efterligne andre store handels stæders banquer, som til at ramme det, som kand være overeenstemmende med, samt tienligt og nøttigt for dette stæd og disse riger efter deris beskaffenhed og omstendigheder«. Det er ganske rigtigt, at den bank, som fremgik af Kommercekollegiets og dets raadgiveres overvejelser i september og oktober 1736, ikke var nogen kopi af nogen eksisterende udenlandsk bank. Mens saa mange af de første banker var formet over en gammel læst, havde man vel herhjemme hentet tilskyndelser mange steder fra, men selvstændigt arbejdet dem sammen til et hele.

Danmark var et økonomisk tilbagestaaende land, hvis kapitalfattige erhverv skulde oparbejdes fra en beskeden begyndelse. Den centrale opgave, som Kurantbankens fædre havde stillet sig, var derfor at skaffe dem regelmæssige laanemuligheder paa paa rimelige rentevilkaar. En saadan opgave kunde den gamle girobanktype efter Hollands og Hamburgs mønster ikke løse. Derimod var den moderne kreditbank skabt ved oprettelsen af Bank of England. Men selv om det ogsaa var en kreditbank, Danmark havde behov for, var forholdene i de to lande saa forskelligartede, at simpel kopiering ikke slog til. Allerede aktiekapitalens størrelse viser noget derom. Kurantbankens ansattes til 500 000 rd., mens Bank of Englands paa det tidspunkt var

¹ RA., Kurantbankens arkiv, pk. Oktroj, reglement, konvention m.m.

næsten £ 9 000 000, d. v. s. 44 mill. rd. Men det var ikke hovedforskellen. Ved siden af Bank of England, hvis laangivning til staten beslaglagde en stor del af dens midler, fandtes en mængde private bankierhuse, hvis virksomhed havde en nok saa stor direkte betydning for erhvervslivet. Tilsvarende fandtes ikke i Danmark. Den udlaansvirksomhed, som en del jøder og kristne erhvervsdrivende udfoldede, var sikkert af et meget begrænset omfang. Kurantbanken skulde med andre ord løse de samme opgaver, efter dansk maalestok, som saavel Bank of England som private banker bestred i engelsk erhvervsliv. Dens opgave mindede derfor snarest om den lille Bank of Scotland's, hvis aktiekapital var af et lignende omfang. Det har sin interesse at bemærke, at fra 1738/39 satte den svenske bank, uden formel omdannelse, ind paa at løse de samme opgaver som den danske. Mens Kurantbanken skulde støtte regeringens erhvervspolitik, var det fra starten næppe tanken, at den som Bank of England skulde yde staten som saadan laan, og det blev i en aarrække heller ikke tilfældet.

Kurantbankens officielle navn var »Den københavnske Assignment-, Veksel- og Laanebank«¹. Der laa allerede heri en angivelse af dens virksomhedsomraade. Udtrykkene assignment- og vekselbank viste hen til de gamle girobanker. Private opfordredes til at holde konto i banken, hvorpaa der kunde trækkes ved assignmenter, og den betegnedes som det rette sted til anbringelse af umyndiges samt døds- og fallitbomidler. Der kunde frit disponeres over saadanne deposita, hvad enten de ønskedes vekslet til kurantmønt eller udbetalt i samme møntsorter, hvori de var deponeret. Banken beregnede sig 1 % af værdien. Man kunde ogsaa opnaa laan til 2 % mod pant i barrer eller fremmed mønt. Derimod er der ikke tale om, at Kurantbanken modtager indlaan til forrentning. Dette skulde Rigets Stænders Bank gøre, men faktisk havde den været lukket for indlaan i de foregaaende aartier, fordi den led tab derpaa, ligesom man i Hamburg for-

¹ Den omtales i datiden almindeligvis som den Københavnske Bank eller den Kgl. Oktrojerede Bank, mens betegnelsen Kurantbanken først anvendtes efter Speciebankens oprettelse 1791.

længst var gaaet bort derfra. Det siger sig selv, at naar Kurantbankens udlaansrente skulde ligge en eller flere procent lavere end landets almindelige renteniveau, kunde indlaansvirksomhed ogsaa her kun blive tabgivende. Som girobank fik Kurantbanken ikke synderlig betydning, sikkert fordi den københavnske omsætning var for beskeden til at skabe interesse derfor.

Allerede ved at gennemlæse bankens oktroj, reglement og konvention faar man indtryk af, at eftertrykket i dens navn skal lægges paa ordet »laanebank«. Oktrojen fastslog, at udlaansrenten, i overensstemmelse med de gældende maksimalrentebestemmelser, ikke maatte overstige 5 %, men straks fra første færd ansattes den, uden hensyn til grev Gyldensteens betænkeligheder, i konventionen til 4 % for alle slags laan.

Udlaan skete i flere former, først og fremmest mod haandfaaet pant. Som saadant toges panteobligationer paa faste ejendomme (modsat hvad tilfældet var f. eks. i Sverige, skulde banken derimod ikke direkte give laan paa fast ejendom, formodentlig fordi man med den store ildebrand 1728 i frisk erindring forstod, at dens eksistens kunde sættes paa spil derved, og heller ikke ønskede, at dens midler skulde bindes i jordejendom), kompagniaktier, metaller, tekstilraastoffer og -varer, korn, raasukker, salt og andre varer, som ikke var letfordærlige; herpaa laantes fra $\frac{2}{3}$ til $\frac{3}{4}$ af værdien »efter omstændighederne og commissariernes gotfindende«. Til samme rente gav man laan mod vekselobligationer, naar der var flere end een at holde sig til, ligesom veksler og vekselobligationer diskonteredes.

Selv om det indskærpes kommissærerne at gaa frem med forsigtighed, fremgaar det dog klart, at det betragtedes som bankens pligt at yde laan paa begæring i ovennævnte tilfælde, naar der blot kunde stilles tilstrækkelig sikkerhed. Konventionens art. 17 siger saaledes: »Angaaende fleere udlaan, som ikke egentligen alle her kand specificeres, da ankommer det paa banco-commissariernes gode jugement og forsynlighed, at de ikke paa den eene siide udlaaner banqvens penge, og i særdeleshed anseelige capitaler, uden imod mueligste og beste sikkerhed, og ikke til andre end saadanne som de vilde betroe deres egne mid-

ler til, og paa den anden side dog derhos ikke ere alt for difficile, hvilket kunde hindre banqvens indkomme og den roullering, som mand til det almindelige beste herved søger at befordre«. I grev Gyldensteens betænkning af 29. sept. opfordredes bankkommissærerne ogsaa til at vise forsigtighed, men der var ikke tilføjet nogen advarsel mod at være »alt for difficile«. Denne tilføjelse giver altsaa udtryk for Kommercekollegiets ønsker og vidner sammen med den lave rentefod om, hvor ivrigt det gik ind for en ekspansiv kreditpolitik. Man satte sig ud over alle betænkeligheder ud fra den sikre overbevisning, at kreditudvidelse ikke blot i øjeblikket, men til enhver tid vilde være god økonomisk politik. Nathansohn har ikke taget hensyn hertil i sin skarpe fordømmelse af bankkommissærernes udlaanspolitik i begyndelsen af 1740'erne¹.

Naar man kunde tænke sig at kaste Kurantbanken ud i en saadan ubegrænset kreditgivning, byggede man ikke først og fremmest paa aktiekapitalen og de deposita, der kunde forventes, men paa seddeludstedelsen. Sedlerne blev datidens mest moderne, rene ihændehaverbeviser, som cirkulerede uden nogen form for endossement. Dog kunde de af sikkerhedshensyn endosseres ved forsendelse med posten; i saa fald erstattedes de, hvis de bortkom. De lød paa 10 rd. og højere, med ti delelige summer². Ordlyden var følgende: »No. . . — Herimod betaler Banqven i Kiøbenhavn til den i hændehavende, naar forlanges N: N: i Kiøbenhavn til den i hændehavende, naar forlanges N: N: rdlr., skriver N: N: rdlr. udi courant myndt; Imidlertid validerer denne banco-sedel, saa længe den er til, uden videre paateigning eller endossement for ovenmelte N: N: rdlr. Valuta i banqven annammet«. Sedlerne underskrevs af tre kommissærer samt bogholderen, kassereren og kontroløren.

Banken var altsaa forpligtet til naar som helst at indløse sine sedler med kurantmønt. Hverken oktroj, reglement eller

¹ Anf. skrift, 16 ff.

² Til sammenligning tjener, at Bank of Englands mindste sedler indtil 1759 lød paa £ 20, d.v.s. 100 rd. Derimod udstedte Bank of Scotland sedler paa £ 1 (Clapham, anf. skr. I, 146 og 159).

konvention rummede bestemmelser om, at seddeludstedelsen skulde staa i noget bestemt forhold til bankens møntbeholdning. Saadanne bestemmelser fandtes ikke i nogen datidig bank. For Bank of England gjaldt som nævnt en regel om, at seddeludstedelsen ikke maatte overstige aktiekapitalen, men den fortolkedes fra første færd som gældende en bestemt slags sedler (sealed bills) og respekteredes i hvert fald ikke¹. Det var betænkeligheder med hensyn til likviditeten, som havde bevæget Gyldensteen til at tilraade en 5 %'s rentefod i begyndelsen. Men der var ikke blevet taget hensyn dertil. Man forlod sig paa, at den værdi (»valuta«), som de for laanene stillede panter repræsenterede, til enhver tid lod sig realisere, hvorved banken kunde svare til sine forpligtelser.

Staten forpligtedes til at modtage bankens sedler som rede penge »udi contributioner, samt told og consumption, og i alle andre Vores indkomsters og forpagtningers oppebørsel og afgift, udi Vores riiger og lande«, en bestemmelse, som havde mødt modstand i Konseilet og Rentekammeret, fordi man frygtede, at de offentlige kasser i afsides egne, særligt i Norge, skulde komme til at mangle mønt til militæret og til mindre udgifters bestridelse². Men disse betænkeligheder var blevet fejet til side uden en reel løsning af spørgsmaalet, sikkert fordi bestemmelsen betragtedes som uundværlig for sedlernes kredit. Disse blev ikke tvungent betalingsmiddel mellem private, men de kunde udbetales som rede penge af Zahlkammeret og Partikulærkassen, »efterdi det staar i enhvers fri villie, dem enten ligeledes at udgive, eller strax imod myndt udi banqven at lade omvexle«. Seddelforfalskning skulde straffes som falskmøntneri.

Aktiekapitalens størrelse og tilvejebringelse er omtalt ovenfor³. Generalforsamlingen var bankens højeste myndighed, hvis bestemmelser blev truffet ved afstemning efter den nævnte me-

¹ Clapham, *anf. skr.* I, 22 og 155 f.

² RA. Kommercekoll. journal over indk. danske og norske sager, *litr.* A, nr. 627 og 628.

³ Se ovfr. s. 154 og 158.

tode¹. Kvindelige aktionærer saavel som aktionærer, der opholdt sig uden for byen, kunde give andre aktionærer fuldmagt til at stemme paa deres vegne. Forsamlingen valgte kommissærerne blandt de aktionærer, som havde mindst 10 aktier, samt revisorer. De fem kommissærer af købmandsstand og de to lovkyndige var bankens direktion; de fik rang med virkelige kammeraadere og nød hver en kendelse paa 400 rd. aarligt. De daglige forretninger varetoges af en kasserer, en bogholder og en kontrolør, om fornødent med bistand af underordnede funktionærer. Kongen lovede at afholde udgifter til lønninger, brændsel m. m. i de første tre aar.

Som omtalt² var det en almindelig opfattelse i samtiden, at banker ikke kunde trives i enevældige monarkier, fordi der ingen tillid vilde være til, at kongen i en nødssituation vilde respektere deres frihed. Derfor hed det i oktrojens art. 1: »... lovende og tilsigende paa Vores kongelige ord, samt forbindende Os og Vore efterkommere, arve-successorer udi regieringen, samme stedse og altiid, saa længe den vedvarer, ved sine privilegier, forfatninger, convention og vedtægter, alvorligen at handthæve og beskytte ... uden at noget, som derimod kunde stride, af os eller efterkommere udi regieringen, i vores eller deres høje navn, nu eller i fremtiden, udi freeds- eller feide-tiid, i nødsfald eller andre tilfælde, skal eller maa befales, eller foreskrives«.

Oktrojen blev udstedt den 29. oktober 1736, reglementet, som rummer bestemmelserne om bankens forhold til offentligheden, fik kongelig konfirmation 5. novbr. Konventionen, aktionærernes indbyrdes aftale om bankens indre anliggender, behøvede ingen saadan, men maa regnes at have haft gyldighed fra 7. novbr. Paa denne dag holdtes den første forsamling paa Charlottenborg, hvor kongen indtil videre gav banken husly. Forsamlingen godkendte konventionen, og derefter begyndte aktietegningen, den med spænding imødesete. Hver aktie lød paa

¹ Se ovfr. s. 157.

² Se ovfr. s. 136 f.

500 rd., og i alt skulde der tegnes 1000, for at den ønskede kapital paa 500 000 rd. kunde blive naaet.

I virkeligheden gik det over forventning, for naar Christian VI samme morgen ytrede sit haab om, at hele subskriptionssummen skulde blive samlet allerede den første dag¹, var det kun et udslag af hans rørende iver, og han var godt tilfreds, da han om aftenen erfarede, at der var tegnet 700 aktier². Det præcise tal var 694, og i den følgende uge tegnedes gennemgaaende ca. 50 portioner, som tidens udtryk er, hver dag, saa at man den 14. naaede 1000-tallet³. Banken var »complet«.

Justitsraad G. C. Jacobi, kongens kammer- og kabinetskas-serer, aabnede subskriptionen ved at tegne Hans Majestæt for 100 aktier. Men saa snart de 1000 aktier var naaet, erklærede Christian VI sig villig til at afstaa 50 af sine, »weil wir gehört haben, dasz noch so viele sind, die Lust haben in die banc zu entriren, und wir lieber wollen, dasz unsere unterthanen in diese sache profitiren als wir selber«⁴. Fire dage senere var allerede 28 afsat⁵, og resten maa snart være blevet det, for inden 5. dec., fra hvilken dato der foreligger en designation over aktionærene⁶, afstod kongen endnu 20 aktier.

Aktionærene var en broget skare af høj og lav. I første omgang tegnede ca. 315 personer sig³, men 5. dec. var der kun 285 tilbage⁶, og da ydermere kongen og en del andre storaktionærer samtidig havde afhændet andele, er altsaa et ikke ubetydeligt antal smaa participanter i mellemtiden gledet ud, antagelig fordi de har været nervøse ved foretagendet og i første omgang har følt sig nødsaget til at tegne sig. Da det i høj grad drejer sig om ellers ukendte personer, lader de sig ikke gruppere efter borgerligt erhverv, men der er grund til at formode, at det i vid udstrækning er smaa embedsmænd og leverandører til hof

¹ Brev til Danneskiold-Samsøe 7.11.1736, Danske Magazin 5. r., V, 190.

² Brev til Schulin 7.11.1736, Mnemosyne III, LXXX.

³ RA. Kurantbankens arkiv, pk. Oktroj, reglement og konvention m. m.

⁴ Brev til Danneskiold-Samsøe 14.11. 1736. Danske Magazin 5. r. V, 190.

⁵ Brev til Schulin, Mnemosyne III, LXXXIII.

⁶ RA. Kurantbankens arkiv, pk. Subskriptionen og interessenterne ang.

og stat. Vi ved, at Christian VI ikke blot fulgte tegningens gang med interesse, men ogsaa udbad sig en nøjagtig specifikation over, hvem der havde taget andele, og hvor mange hver enkelt havde taget¹. Det kunde koste en den kongelige naade, om man holdt sig tilbage.

Naar aktietegningen gik saa rask fra haanden, laa der et stort og maalbevidst arbejde bag. Kommercekollegiets folk havde haft travlt. Gang paa gang ser vi Fr. Holmsted, J. F. Friis, C. F. Schnell og andre af de kommitterede i kollegiet indførte interessenter, og det samme gælder naturligvis de deputerede, Danneskiold-Samsøe, Schulin, Desmercières og Thott. Ogsaa andre i foretagendet særligt interesserede yder deres medvirkning, først og fremmest Gyldensteen, men ogsaa Just Fabritius og Soelberg². Dertil kommer en særlig subskriptionsliste, som nok bærer egenhændige underskrifter, men har cirkuleret uden for Charlottenborg; her har 52 personer tegnet sig for 146 aktier, væsentlig handlende og embedsmænd. Maaske var det denne liste, kongen hentydede til, da han ytrede sin tilfredshed med, at Schulin havde maget det saa, at »de fleste« havde tegnet sig i bøgerne³.

Det vilde være forkert at tro, at aktietegningen udelukkende skyldtes pres fra oven. Derom vidner en enkelt bevaret skrivelse fra major U. F. v. Cicignon i Christiania til Søren Jørgensen, »Banquier tres fameux en Copenhague«, hvori det hedder: »Til denne nye banco udi Kiøbenhafn hafver jeg rett lyst, beder derfaare at paatage sig den møye paa mine og broders veigne at teigne som følger: Major Ulrich Friderich von Cicignon 4 portioner eller 2000 rdlr, capitain Johan Friderich von Cicignon 2 portioner eller 1000 rdlr.«⁴.

Største aktionær pr. 5. dec. 1736 var ikke kongen, men grev Gyldensteen i fællig med sin søn Desmercières; de havde tilsammen 100 portioner, altsaa 50 000 rd., 10 % af den hele aktie-

¹ Brev til Danneskjold-Samsøe 14.11. 1736, Danske Magazin 5. r. V, 190.

² RA. Kurantbankens arkiv, pk. Oktroj, reglement og konvention m. m.

³ Brev til Schulin 7.11.1736, Mnemosyne III, LXXX.

⁴ RA. Kurantbankens arkiv, Indkomne breve 1736.

kapital. Efter Christian VI med 30 portioner fulgte med hver 20 generalløjtnant Ditlev Revenfeld, Fr. v. Holstein, generalmajor Chr. Lerche, Schulin, dennes svigerfader, hofmester Møsting og Ludvig Plessen. Der var i alt 34 personer, som hver havde 10 eller flere aktier, tilsammen besad de 511, altsaa godt halvdelen af aktiekapitalen. Blandt aktionærene kan der være grund til at nævne Hollands og Englands residenter, Gilles Coymans og Sir Walter Titley.

At det kunde være ubehageligt, om kongen sporede mangel paa interesse for sit nye yndlingsforetagende, fik konseilet at mærke. J. L. Holstein holdt sig stejl og tog ikke en eneste aktie, skønt han havde lovet det. Rosenkrantz tegnede sig straks den første dag for 2 portioner, men kongen synes at have betragtet et saa ringe antal som en haan mod sig og banken; i et brev til Schulin¹ gav han sit onde lune luft: Gehejmerraad Rosenkrantz viser ved enhver lejlighed, af hvilken bande han er, og at han ikke vil flattere Os. Man maa holde hans alderdom og svaghed til gode, naar han radotterer. — Han slap da heller ikke saa billigt, men maatte overtage 8 af de sidste 20 aktier, kongen gav fra sig. Gehejmerraad Rosenkrantz havde gjort vel i at tage de 8 aktier, førend Vi talte til ham derom, bemærkede Christian VI². Kongen fandt dog trøst i, at foretagendet var lykkedes trods Konseilets modstand. Det er vist, sagde han, at man tydeligt kan se publikums tillid til Os af bankens saa hurtige komplettering; men de har, Gud være lovet, heller ikke aarsag til andet; tilmed er det deres egen interesse i denne sag. Naar konseilet ikke er banken gunstig, saa gør det slet intet til sagen; saa vil vi sørge saa meget des mere for sammes konservation og opkomst, og de have desto mindre ære deraf³.

3. dec. var man saa langt fremme, at kongen i henhold til konventionens art. 8 udnævnte de tre kommissærer af stand, som skulde sætte sagen i gang og føre et slags tilsyn med banken. Som venteligt var, blev det tre af de deputerede i Kommerce-

¹ Brev til Schulin 7.11. 1736, Mnemosyne III, LXXX.

² Brev til samme, 29.11. 1736, anf. st., LXXXIII.

³ Brev til samme, 18.11. 1736, anf. st., LXXXII—LXXXIII.

kollegiet: Danneskiold-Samsøe, Schulin og Desmercières¹. Thott var den videregaaende opgave tiltænkt som lovkyndig kommissær at være med i den egentlige direktion og saaledes danne mellemeddet mellem kollegium og bank.

To dage senere, 5. dec. 1736 kl. 3 eftermiddag, blev bankens første generalforsamling afholdt paa Charlottenborg, den eneste, hvorfra protokollen er bevaret². Dagsordenen havde kun eet punkt: Valg af 2 lovkyndige kommissærer og 5 af købmandsstand. Mens de senere generalforsamlinger vistnok var meget sparsomt besøgt, mødte ved denne lejlighed en baade talrig og repræsentativ forsamling frem, ikke mindre end 193 interessenter³. Bankens 1000 aktier gav — i henhold til de ovenomtalte afstemningsregler⁴ — med den forhaandenværende fordeling 449 stemmer, og heraf var 420 repræsenterede i forsamlingen, enten direkte eller ved fuldmagt⁵. Blandt de fraværende var grev

¹ RA. Kommercekoll., Kgl. ordrer, missiver og reskripter, s. 7—9.

² RA. Kurantbankens arkiv, Dokumenter ang. generalforsamlingerne til valg af kommissarier og antagelse af embedsmænd.

³ Dette tal fremkommer paa følgende maade: I den fornævnte designation over aktionærerne pr. 5.12. 1736 betegnes 27 af disse med et vedføjet »absent«, og 64 havde benyttet sig af den i konventionens art. 5 hjemlede ret til at give medinteressenter fuldmagt til at stemme for sig. Egentlig gjaldt denne ret kun kvinder og udenbys værende, men det har man set stort paa. Trækkes disse 91, hvortil kommer kongen, fra bankens samlede aktionærtal pr. 5.12. (285), faar man det angivne tal. At de virkelig alle har været til stede, fremgaar af nedennævnte beregninger over de repræsenterede stemmer (note 5). Man kan saaledes intet slutte af, at protokollen kun er underskrevet af 36 aktionærer, saa meget mindre som Thott og andre, der havde modtaget fuldmagt til at stemme paa nogle fraværendes vegne, ikke er blandt underskriverne.

⁴ Se ovfr. s. 157.

⁵ De 27 fraværende (se note 3) havde nemlig tilsammen 45 aktier med 29 stemmer. At alle de øvrige stemmer virkelig var repræsenterede, ses af, at der ved valget af lovkyndige kommissærer, hvorved hver enkelt »stemme« kun kunde votere for 2 kandidater, blev afgivet 839 vota, svarende til netop 420 stemmer, idet en af disse »stemmer« kun har voteret for een kandidat eller stemmesedlen kan have været ugyldig. Ved valget af de fem kommissærer af købmandsstand blev der afgivet 2058 vota, svarende til mindst 415 »stemmer«. Differencen forklares let ved, at nogle aktionærer kan have nøjedes med at stemme paa færre end fem kandidater.

Gyldensteen, som repræsenteredes af Desmercières. Denne havde modtaget saa mange fuldmagter, at han raadede over 23 % af aktiekapitalen og over 14,7 % af stemmerne; hvis man medregner, hvad Bretonville, Gyldensteens sekretær, disponerede over, naas endda henholdsvis 21,2 og 15,8 %. Fraværende var ogsaa Soelberg, som i sidste øjeblik var blevet forhindret; Thott stemte paa hans vegne, et vidnesbyrd om den gode forstaaelse mellem de kommende kommissærer og Kommercekollegiet. Hofmester Møsting lod sig repræsentere af Schulin. I det hele taget var en lang række adelige blandt de fraværende. At det ogsaa gjaldt gehejmerraad Iver Rosenkrantz, kan ikke undre; paa Christian VI maa det have virket som en demonstration, selv om Rosenkrantz havde vist sig saa imødekommende at give Desmercières sin fuldmagt.

Dronningens hofmester Carl Juel og staldmester Adolph Andreas von der Lühe synes at have fungeret som dirigenter, siden deres navne staar direkte under protokollatet, et stykke over de andre underskriveres. Blandt de tilstedeværende kan ved siden af de mange adelsmænd og storkøbmænd fremhæves universitetets afgaaede rektor, professor Ludvig Holberg, som havde tegnet sig for en enkelt aktie (megen fidus har den velsituerede forfatter aabenbart ikke haft til Kurantbanken), og af andre fremragende videnskabsmænd saas Caspar Bartholin den yngre og Andreas Hojer.

I henhold til konventionens art. 10 skulde man for at kunne vælges til kommissær eje mindst 10 aktier i banken; til gengæld betragtedes alle af de to kategorier: lovkyndige og købmænd, der havde det fornødne antal, som værende paa valg. Afstemningen foregik paa følgende maade: der var blevet trykt sedler med kandidaternes navne, lovkyndige og kommissærer paa hver sine. Nu blev navnene raabt op paa aktionærerne, som fik udleveret saa mange sedler af hver slags, som deres stemmetal androg. De udskar og sammenrullede derefter navnene paa dem, de ville stemme paa, og naar dere egne navne atter blev raabt op, lagde de udklippene i to dertil bestemte kar. For de lovkyndiges vedkommende gav afstemningen følgende resultat:

Konferensraad Thott	316	stemmer
Justitsraad Bagger	229	—
Justitsraad Sechman	189	—
Kammerraad J. F. Friis	51	—
Kammerraad Munthe	40	—
Justitsraad Leopoldus	14	--

Det vil sige, at Thott og Bagger var valgt. Hvad købmændene angik, blev tallene:

Hans Jørgen Soelberg	372	stemmer
Gregorius Klauman	372	—
Joost von Hemert	353	—
Michael Fabritius	325	—
Just Fabritius	286	—
Daniel Lindeman	112	—
Peter van Hurk	72	—
Johan Ludvig Abbestée	71	—
Abraham Pelt	50	—
I. von der Lippe	45	—

De fem førstnævnte, de samme fem, som i sin tid havde afgivet deres betænkning om Kommercekollegiets udkast, var med andre ord valgt. At det ikke skyldes en tilfældighed, men har været omhyggeligt planlagt, fremgaar med tydelighed af selve stemmetallene. Just Fabritius, den af de fem, der har faaet færrest stemmer, har langt over dobbelt saa mange som den nærmest følgende, Daniel Lindeman, ligesom de ikke valgte stemmetal lagt sammen giver 350, altsaa kun en ubetydelighed mere end det antal stemmer, de fem valgte hver fik i gennemsnit. Det er ikke vanskeligt at forstaa, hvorledes dette er gaaet til. Desmercières alene raadede som nævnt over 15,8 % af stemmerne, men naar hensyn kun tages til de 420 repræsenterede stemmer, over 16,9 %. Naar dertil lægges, hvad Kommercekollegiets øvrige embedsmænd, som naturligvis har stemt efter parole, og købmændene har kunnet disponere over, kommer vi op paa ca. 40 %, fuldt tilstrækkeligt til at sikre valget af fem ansete mænd.

Antagelig har valget af de lovkyndige kommissærer været knapt saa omhyggeligt planlagt, siden Sechman stærkt nærmede sig Bagger i stemmetal; det peger i samme retning, at Schnell havde modtaget bundent mandat til at stemme for Thott og Sechman.

Nu var altsaa banken som saadan en kendsgerning. Rammerne for dens virksomhed var fastlagt i oktroj, reglement og konvention, der var tegnet en aktiekapital, hvoraf der rigtignok endnu ikke var indbetalt en skilling, og der var valgt en ledelse. Nu gjaldt det at faa truffet alle de praktiske foranstaltninger, som skulde til, for at den saa snart som muligt kunde træde ud i livet og udføre sin mission i det danske samfund.

De nyvalgte kommissærer tog straks fat paa opgaven. Den 8. december oversendte Kommercekollegiet bankens akter, de originale eksemplarer af oktroj, reglement og konvention, designationer over aktionærerne m. m., og tre dage efter holdt de syv kommissærer deres første møde paa Charlottenborg. At de arbejdede flittigt med sagen, ses af den tætte række af møder: 11.12., 14.12., 18.12., 21.12. o.s.v. Naar det alligevel trak ud til marts med bankens aabning, hang det sammen med vanskeligheder vedrørende lokaler, papir etc.

Kongen havde i oktrojens art. 5 lovet at sørge for, at der blev indrettet lokaler til banken paa Børsen. 21. dec. mødtes kommissærerne med stadsbygmester Banner Mathiesen for at se paa de foreliggende muligheder, og stadsbygmesteren lovede at levere en tegning med angivelse af de nødvendige ændringer¹. 12. jan. blev kommissærernes forslag² indgivet til Kommercekollegiet, som ti dage senere gjorde indstilling til kongen. Børsen var paa det tidspunkt pantsat til Kvæsthuset; dettes direktion, Søetatens Generalkommissariats Deputerede, fik ordre til at skaffe plads til banken. Det drejede sig om »de 7 nederste fag . . . som vender mod Christianshaun«. I pakhuset skulde der indrettes en hvælving med jerndøre og et rør ud til kanalen, »paa det kielderen udi fornøden tilfælde kunde sættes udi vand«. Ledel-

¹ RA. Bankkommissærernes deliberationsprotokol, I 6 f.

² RA. Kommercekoll. pk. 1702—96 bankvæsenet vedk.

sen af arbejdet blev overdraget generalbygmester E. Häusser, det første Christiansborgs arkitekt, og man haabede, at flytningen kunde ske til paaske¹. Der forregnede man sig imidlertid. Først 14. okt. 1738, halvandet aar senere, fandt flytningen sted².

Allerede paa forhaand havde man bestemt sig for Charlottenborg som midlertidigt tilholdssted; to sale i underetagen paa højre haand i porten blev overladt banken³. Häusser ledede ombygningen. Samtidig fik slotspræsidenten ordre til at levere banken brænde og kongens kasse til at dække udgifter til pengekasser, regnskabsbøger og andet inventar⁴.

Diverse ansøgninger var strømmet ind om beskæftigelse i bankens tjeneste; de blev gennemgaaet og sorteret. Først og fremmest skulde der antages kasserer, bogholder og kontrolør. Førstnævnte post fik Peder Moss, en yngre mand af norsk købmandsfamilie⁵, som havde tegnet sig for en aktie i banken. Gagen til ham og eventuelle underordnede, som han maatte behøve, sattes til 500 rd. aarligt. Han maatte præstere en kaution paa 10 000 rd. Til kontrolør udnævntes Christian Siegfred Hammelev⁶, som havde været virksom ved aktietegningen, og til bogholder Balthasar Zuck. Begge disse blev af kommissærerne overhørt i deres kundskaber i bogholderi; de skulde stille »billig caution« og hver have 400 rd. i løn. Desuden antoges en skriver (Jens Severin Schweder) og et bud (Mikkel Jørgensen).

Ansættelsen af Moss, Zuck og Hammelev skulde dog forelægges en generalforsamling, som blev afholdt 23. jan. 1737. Her valgtes desuden revisorer i henhold til konventionens art. 8.

Samtidig med at de vigtigste af oktrojens artikler blev offentliggjort ved kongelig foranstaltning, tilføjedes to nye bestemmelser⁶. Den ene fastslog, at ingen kunde vægre sig ved at mod-

¹ RA. Kommercekoll. Danske og norske forestillinger 1736—38.

² RA. Kurantbankens arkiv. Forskellige opgørelser. Inventarium.

³ C. Bruun, *Kjøbenhavn* II (1890), 720.

⁴ Norsk Biogr. Leks. IX (1940), 352.

⁵ Om ham, se *Personalhistorisk Tidsskrift*, 6. r., II, 6 f. — Han havde fem aars kontoruddannelse i Holland bag sig.

⁶ 8.3.1737 — Christian d. VI's forordninger og aabne Breve 1737—38, s. 3—8.

tage betaling i banken, den anden betød en ændring af Danske Lovs regler vedrørende pantsat gods (kap. 7, art. 1). Paa denes tid havde det været en selvfølge, at haandfaaet pant befandt sig i laangiverens værge; dens bestemmelse gik derfor ud paa, at hvis pantet paa den ene eller den anden maade blev ødelagt eller tilintetgjort, skulde begge parter have mistet deres ret. Men i henhold til oktrojens art. 10 kunde haandfaaet pant opbevares i ejerens eller lejede pakhouse, omend under bankens lukkelse. Dermed paahvilede ansvaret ejeren, og han skulde ikke, selv om pantet gik til grunde, være fritaget for sine forpligtelser over for banken.

Det til sedlerne nødvendige papir skulde fabrikeres specielt efter model og blev bestilt hos »papirmager Drevitz«¹ straks i kommissærernes første møde, men han kunde først levere ved udgangen af februar. Kobberpladerne blev stukket af Herman Thiel. Efterhaanden kom man saa vidt, at de første 25 % af indskudene kunde kræves indbetalt gennem bekendtgørelse i Høpfners aviser. I slutningen af februar begyndte Drewsen at levere papir til sedlerne, og Thiel paabegyndte trykningen.

Dermed var alt parat til bankens aabning, som fandt sted den 11. marts 1737.

¹ D.v.s. Johan Drewsen den yngre, som da bestyrede Strandmøllen (E. Nystrom: *Fra Nordsjællands Oresundskyst* (1938), 588 f.).

Summary.

Since the beginning of the 17th century a number of banks had been set up in several countries of Northern Europe, partly deposit and transfer banks (Amsterdam 1609, Hamburg 1619), partly note-issuing credit banks (London 1694, Edinburgh 1695, and — to some extent — Stockholm 1656). With the exception of the short-lived bank of John Law all of them were founded in republics or non-absolute kingdoms. For more than a century the idea of setting up a bank had, now and then, occupied the minds of Danish governments, but without results.

In the 1730'ties the prices of agricultural products, Denmark's chief exports, were extremely low. About 1735 new advisers, especially J. S. Schulin and count Fr. Danneskiold-Samsøe, per-

sueded the king, Christian VI, to counteract the threatening lack of foreign exchange by encouraging direct trade and home manufactures. In order to attain this a new department of trade and manufactures was formed, with the said ministers as presidents.

A severe obstacle to the plans of the department was the lack of capital in the country. The rate of interest, fixed by law, was 5 $\frac{0}{10}$, the real rate being often higher, whereas the Dutch rate was only about 3 $\frac{0}{10}$. In order to provide the trade and manufactures of Copenhagen with cheap loans the department planned to establish a bank, and the king soon took an ardent interest in the project. First mentioned in February plans were realised in the autumn of 1736. The chief adviser of the government on the subject was Jean Henri Huguetan, count Gyldensteen, a Huguenot refugee, who had become a very rich man, a. o. by financing the British and French armies during the wars about 1700. Having incurred the anger of the king of France he settled in Denmark. He was in the favour of the Danish kings, and from his new domicile still occupied himself with financial speculations all over Europe. His natural son and intimate co-operator J. H. Desmercières was given a prominent seat in the department of trade and manufactures. Due to their wide experience the Copenhagen bank, which was established at a general meeting of subscribers on December 5th (the charter is dated October 29th, 1736), and began to function on March 11th 1737, became a modern type of credit bank fit to solve the financial problems of the Danish trades. Of its full name *The Copenhagen Transfer, Exchange and Loans Bank* the latter part is to be stressed. Loans were to be granted with security on obligations and merchandise. The rate of interest was fixed at 4 $\frac{0}{10}$. The funds amounted to 500.000 rigsdaler (= £ 100.000). Each share was fixed at 500 rigsdaler. By issuing notes, payable to bearer on demand, the bank should be made able to grant loans to everybody who was able to find security. No relation was fixed between the amount of notes and the currency stock; nor was this the case with any contemporary credit bank. The notes were to be received as payment by the state, which might also pay with them. The board of directors, chosen by the general meeting, consisted of 5 merchants and 2 lawyers, controlled by 3 honorary members of high rank, in fact representatives of the department of trade and manufactures. The absolute king solemnly promised never to interfere with the bank.